

O‘ZBEKISTON JISMONIY TARBIYA TIZIMIDA PARALIMPIYA SPORT MUSOBAQALARI TARIXI

Ilyos To‘ychievich Xasanov

Termiz davlat Pedagogika instituti, Jismoniy madaniyat kafedrasining dotsenti

ANOTATSIYA

Paralimpiya sport musobaqalarining kelib chiqish tarixi va unga O‘zbekiston Respublikasining mustaqil davlat sifatida ishtiroki, erishgan natijalari hamda O‘zbekiston Respublikasi davlat va xukumat tamonidan Paralimpiyadachi sportchilar uchun yaratib berilayotgan shart-sharoitlar haqidagi ma’lumotlar o‘rin olgan. Bu maqoladagi ma’lumotlar Jismoniy madaniyat ta’lim yo‘nalishi mutaxasislari va talabalari uchun muxim manbalardan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Tayanch so‘zlar: Olimpiya, Paralimpiya, Qadimgi Yunoniston, yozgi, qishki, paralel, nogiron, imkoniyati cheklangan, musobaqa, arena, sportchi.

ABSTRACT

The history of the origin of the Paralympic sports competitions and the participation of the Republic of Uzbekistan as an independent country, the results achieved and the conditions created for Paralympic athletes by the state and government of the Republic of Uzbekistan. The information in this article serves as one of the important resources for specialists and students of the field of physical culture education.

Keywords: Olympic, Paralympic, Ancient Greece, summer, winter, parallel, disabled, disabled, competition, arena, athlete.

KIRISH

Tarixdan yaxshi ma’lumki, Olimpiada o‘yinlari dastavval Qadimgi Yunonistonda diniy va sport bayrami sifatida o‘tkazilgan bo‘lsa Paralimpiya sport o‘yinlari esa XX asrning o‘rtalari ikkinchi jahon urushidan keyin urushdan jarohatlangan va turli kasalliklar sabab imkoniyati cheklangan insonlarni hayotga bo‘lgan ishonch va umidlarini shakillantirish uchun jamiyat orasiga turli g‘oyalarni uzida jamlab “Paralimpiya” nomi bilan yuzaga keldi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Hozirgi kunga kelib Paralimpiya so‘zi xuddi Olimpiya so‘zi bilan birdek ommalashib jismoniy tarbiya va sport olamining

ajralmas bir qismiga aylanib ulgurdi. Biroq, aksariyat insonlar va yosh bo'lajak mutaxassislar Paralimpiya o'yinlarining kelib chiqish tarixini, uning rivojlanish bosqichlarini, undagi ishtirokchilar va sport turlari haqidagi ma'lumotlarni bilib olishlari uchun adabiyotlarning mavjud emasligi singari muammolar mavjud. (Shuning uchun ham Paraldimpiya tarixi haqidagi qisqacha ma'lumotlar beruvchi maqolani yozmoqlikni niyat qilib, qiziquvchi va xoxlovchilvr uchun uni o'qishilarini tavsiya qilib qolaman.)

Paralimpiya o'yinlari dastavval, 1948 yil Angliyaning Stok-Mandevil nomli reabilitatsiya gospitalining vrachi Lyudvig Guttman tamonidan - Ikkinchi jahon urushida orqa miyasidan jarohat olib qaytgan ingliz jangchilarini ruhan xayotga tayyorlash va ularda o'zlariga bo'lgan ishonch hissini shakillantirish bilan sportning sog'lomlashtiruvchi harakatlarga oid bellashuvlarda ishtirok etishlari uchun shifoxonaga to'plagan. Lyudvig Guttman nogiron bo'lib qolganlarning hayotini yaxshilash maqsadida ularni jismoniy mashqlar va sport o'yinlaridan foydalanishni eng samarali yo'l deb baholagan va shu singari fikrlovchilarning tarafdori bo'lgan. Shuning uchun ham Lyudvig Guttman "imkoniyat cheklangan sportchilarning otasi" deb ham e'tirof etilgan.

Zamonaviy Paralimpiya o'yinlariga o'xshash ilk musobaqa 1948 yilda bo'lib o'tgan va u "Stok Mandevil nogironlar aravachasi o'yinlari" deb nomlangan. U musobaqa Londonda o'tkazilgan XIV yozgi Olimpiada o'yinlari bilan bir vaqtiga to'g'ri kelgan.

Shu singari sayi harakatlarning ijobiy natijasidan so'ng Lyudvig Guttman o'z oldiga imkoniyati cheklangan insonlar uchun sport musobaqalarni tashkil qilish va ularning ishtirokini ta'minlash maqsadida ularga ham Olimpiada o'yinlari singari sport musobaqalarini tashkil etishni o'z oldiga asosiy maqsad qilib qo'ygan. Ta'kidlash joizki, "Stok Mandevil nogironlar aravachasi o'yinlari" 1948 yildan boshlab 1952 yilga qadar har yili o'tkazilib kelingan. 1952 yilga kelib esa Lyudvig Guttmaning orzulari amalga oshib "Stok Mandevil nogironlar aravachasi o'yinlari" musobaqasiga Gollandiyadan ham sportchilar kelib ishtirok etishadi va shundan so'ng bu bellashuvlar xalqaro musobaqa maqomiga ega bo'ldi va xalqaro musobaqa nomini oladi.

1952 yili o'tkazilgan xalqaro musobaqada jami 130 nafar imkoniyati cheklangan sportchilar o'zlarining jasorat va matonatlarini namoyish qilib, belgilangan qoidalar asosida o'z tayyorgarliklarini sinovdan o'tkazishgan.

1960 yilga kelib Italiyaning Rim shahrida o'tkazilgan IX xalqaro "Stok Mandevil nogironlar aravachasi o'yinlari" musobaqalarida - urush fahriylaridan tashqari boshqa turdagi

nogironlar va imkoniyati cheklangan sportchilarning ham ishtirok etishlariga ruxsat etilgan. Shuning uchun ham aynan Italiya poytaxti Rim shahridagi musobaqa tarixdagi ilk Paralimpiya o'yinlari sifatida qayd etilib e'tirof etiladi.

Italiyaning poytaxti Rim shahridagi ilk marotaba o'tkazilgan yozgi Paralimpiya o'yinlarida jami 23 ta davlatdan 400 ga yaqin sportchi ishtirok etgan. Shu vaqtdan boshlab dunyo mamlakatlarida Paralimpiya sport o'yinlari uchun harakatlar rivojlana boshlagan.

1976 yil Shvetsiyaning Ernshyoldsvik shahrida ilk qishki Paralimpiya o'yinlari o'tkazildi. Unda nafaqat aravachadagi, balki, boshqa toifadagi nogiron sportchilar ham qatnashishdi. Eng muhim tamoni shundan iboratki, shu yilning o'zida Torontoda bo'lib o'tgan yozgi Paralimpiya o'yinlarida rekord darajada sportchilar ishtirok etishgan. Jami 52 ta mamlakatdan tashrif buyurgan 1657 nafar sportchilar o'z maxoratlarini ko'rsatish orqali mamlakatlari sharafini munosib himoya qildi va medallar uchun bellashuvlarda ishtirok etishdi. Aynan shu Paralimpiya o'yinlarida ko'r va ko'rish qobiliyati past bo'lgan, paraplegiya, umurtqa pog'onasida jiddiy nogironligi bor hamda boshqa jismoniy kasalliklarga uchragan sportchilarga paralimpiya sport o'yinlariga ishtirok etishlari uchun ruxsat berildi va bu o'z navbatida Paralimpiya sport o'yinlarining ommalashib, butunjahon miqiyosidagi imkoniyati cheklangan insonlarning o'z jasoratu matonatlarini ko'rsatish imkonini berdi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Shunday qilib, dastlab nogironlarni davolash va rehabilitatsiya qilishga, insonlarni harakatlar orqali sog'lomlashtirishga, nogironligi bo'lgan va imkoniyatlari cheklanganlarni xayotga qiziqtirish, umidsizlikka tushurmaslik va jasoratli hamda matonatli bo'lishlari ta'minlashga qaratilgan sport o'yinlari ya'ni musobaqa, yuqori darajadagi sport tadbiriga aylandi. 1989 yilga kelib Xalqaro Paralimpiya qo'mitasi tashkil etildi. Bu esa ayni vaqtda barcha mamlakatlardagi inson omilining ulug'lanishi ya'ni nogironligi bo'lgan va imkoniyatlari cheklangan insonlarning jismoniy tarbiya va sportiga alohida e'tibor qaratish uchun zamin yaratdi. Davlatlarning jismoniy tarbiya dasturlarida sog'lomlashtiruvchi jismoniy tarbiyaning faqatgini sog'lom shaxslar uchungina yoki qayta tiklanuvchi sportchilar uchun emas balki endilikda imkoniyati cheklangan insonlar bilan ishlash singari amallarni amaliyotga tadbiriq qilish va buning uchun sohaga oid professor-o'qituvchilar, murabbiylar hamda shifokorlarni mas'ul qilib belgilash va ularga shart sharoitlar yaratish singari vazifalarni ta'lim va tarbiya

dasturlarida o'z aksini topishi lozimligi singari vazifalarni yukladi.

Paralimpiya o'yinlari tarixida yana bir unutilmas yangilik 1988 yilda Seul Olimpiadasi (VIII-paralimpiyada)da sodir bo'ldi. Aniqrog'i, shu yildan boshlab Paralimpiya o'yinlari ham sog'lom sportchilar o'rtasida o'tkaziladigan Olimpiada sport o'yinlarining sport inshootlarida o'tkazilishi belgilab qo'yildi. Bu an'ana 1992 yil Ispaniyaning Barsilona shahrida bo'lib o'tgan XXV-yozgi Olimpiya o'yinlari (IX-paralimpiya) dan boshlab qishki Olimpiada o'yinlarida ham qo'llanila boshlandi.

2001 yilga kelib esa Xalqaro Olimpiya qo'mitasi va Xalqaro Paralimpiya qo'mitasi o'rtasida bitm imzolandi. Unga ko'ra 2008 yildan boshlab Paralimpiya o'yinlari ham xuddi Olimpiada sport o'yinlari bo'ladigan yilning o'zida va ayni damda Olimpiyada sport o'yinlari o'tkaziladigan sport inshootlarda Olimpiada o'yinlari tugagandan keyin o'tkazilishi va unda ham xuddi Olimpiada o'yinlari kabi birdek imkoniyatlardan foydalanilishi belgilab qo'yildi. Shu bilan birga Paralimpiya o'yinlari ham Olimpiya o'yinlari bilan bitta tashkiliy qo'mita tomonidan tashkil etilishi hamda bir hil manbaalardan moliyalashtirilishi o'z ifodasini topdi.

Paralimpiya o'yinlari imkoniyati cheklangan insonlar uchun xalqaro sport musbaqasi ekanligi barchamizga sir emas. Ayrim manbalarda Paralimpiya haqida ya'ni Para avvaliga "paralich" so'zidan olingan va umurtqa pog'onasidagi muammolar tufayli tana a'zolarining muayyan qismi harakatlana olmasligiga ishora bo'lgan, deyilgan bo'lsada, ayrim adabiyotlarda keyinchalik musobaqa ishtirokchilari safining kengayishi bois "parallel" so'zining dastlabki qismiga ishora tarzida talqin qilina boshlagan, ya'ni asosiy olimpiada o'yinlariga parallel ravishda o'tkaziladigan musobaqa ekanligini anglatishi ta'kidlangan.

Qisqacha qilib aytadigan bo'lsak Yozgi Paralimpiya o'yinlari 1960-yildan, qishki Paralimpiya o'yinlari esa 1976-yildan muntazam ravishda o'tkazib kelinmoqda. 1988-yildan ushbu musobaqalarning Olimpiada o'yinlari bo'lib o'tgan sport arenalarida o'tkazilayotganligini tasdiqlovchi manbalar ushbu ma'lumotlarimizning to'g'irligini tasdiqlashi e'tiborga molikdir.

Shu o'rinda yozgi Paralimpiya o'yinlarining rivojlanib borganligini quydagi jadval orqali bilib olishimiz mumkin bo'ladi.

Yozgi paralimpiya o'yinlari jadvali.

№	Yil	Tashkilotchi shaharlar	Qatnashgan davlatlar soni	O'tkazilgan sport turi	Qatnashgan sportchilar soni
I	1960	Rim	23	8	400
II	1964	Tokio	21	9	375
III	1968	Tel-Aviv	29	10	750
IV	1972	Geydelberg	41	10	1004
V	1976	Toronto/ Ontario	52	13	1657
VI	1980	Arnem	42	12	1973
VII	1984	Nyu-York	45	15	1800
		Stpk-Mendevil/	41	10	1100
VIII	1988	Seul	61	16	3053
IX	1992	Barselona	82	15	3020
X	1996	Atlanta	103	20	3195
XI	2000	Sidney	122	18	3881
XII	2004	Afina	144	19	3969
XIII	2008	Pekin	148	20	4200
XIV	2012	London	166	20	4200
XV	2016	Rio-de-Janeyr	176	22	4350
XVI	2020	Tokio	162	22	4400
XVII	2024	Parij			

Yuqoridagi jadvali ko'rib, anglab etganingiz singari 1960 yildan ommalashib, bugungi kunda asosiy final bosqichida qariyb besh mingga yaqin imkoniyati cheklangan sportchilarni salmatliklari uchun jamlayotgan bu nufuzli musobaqada o'zining davlat ramzlariga ega, O'zbekiston degan jonajon davlatimizning ham 2004 yildan boshlab Paralimpiya sport musobaqalariga ishtirok etib, dunyoning etuk sportchilari orasida o'zlarining tengsiz, ham ruhiy ham jismoniy tayyorgarliklarga ega sportchilar ekanligini namoyon etayotganliklari taqsimga loyiqdir.

Mustaqil diyorumiz sharafini mardona himoya qilib, Paralimpiya sport musobaqasiga ishtirok etadigan sportchilarimiz uchundavlatimiz tomonidan qaratilayotgan e'tibor hamda yaratilayotgan sharoitlar natijasini Paralimpiya sport musobaqalarida sportchilarimiz tomonidan qo'lga kiritilgan yutuqlar misolida ham ko'rishimiz mumkin.

Ilk marotaba vakillarimiz ishtirok etgan Gresiyaning Afina shahrida bo'lib o'tgan Afina-2004 XII Paralimpiya sport musobaqalarida O'zbekiston sharafini yagona paralimpiyachi sportchimiz Yusuf Qodirov pauerlifting sport turidan ishtirok etib va Afina-2004

paralimpiya sport o'yinlarining ishtirokchisiga aylanganlikdan boshlagan bo'lsa, 2007 yilda O'zbekiston Paralimpiya assotsiatsiyasi tashkil etilgandan so'ng Xitoyning poytaxti Pekin shahrida 2008-yili o'tkazilgan paralimpiya o'yinlarida ya'ni Pekin-2008 Paralimpiya sport o'yinlarida O'zbekiston delegatsiyasi 2 ta sport turidan (Pauerlifting va suzish sport turidan) ikki nafar sportchi bilan ishtirok etishdi.

2012 yil Londonda bo'lib o'tgan Paralimpiya sport o'yinlaridan boshlab mamlakatimiz sportchilari uchun g'alabali odimlar davri boshlandi desak mubolag'a bo'lmaydi.

London-2012 Paralimpiya sport o'yinlarida vakillarimizdan 10 nafar sportchi 4 ta sport turidan ishtirok etishib, 1 ta kumush medalni Sharif Xalilov dzyudo bo'yicha 73 kilogrammgacha vazn toifasida qo'lga kiritdi. Bu kumush medal O'zbekistonlik paralimpiyachi sportchilarimizning ilk marotaba Paralimpiya sport musobaqalaridan qo'lga kiritgan yutug'i bo'lib O'zbekiston tarixiga zarxal harflar bilan bitildi. O'zbekiston delegatsiyasi London-2012 Paralimpiya sport o'yinlarning turiner jadvalida bitta kumush medal bilan umumjamo'a hisobida 67-o'rinni egallashdi.

2016 yil Braziliyaning Rio-do Janero shahrida bo'lib o'tgan XV yozgi Rio-2016 Paralimpiya sport o'yinlarida vakillarimiz 8 ta sport turidan 32 nafar sportchimiz 58 ta yo'llanma bilan ishtirok etishdi va yakuniy natijalariga ko'ra 32 nafar sportchimiz 31 ta medallarni qo'lga kiritib turiner jadvalida 8 ta oltin, 6 ta kumush va 17 ta bronza medallarini qo'lga kiritib umumjamo'a hisobida 16 o'rinni qo'lga kiritdi va Markaziy Osiyo davlatlari orasida birinchi, MDH davlatlari orasida ikkinchi o'rinni (1-o'rin Ukraina 171 sportchi bilan ishtirok etgan), Osiyo davlatlari o'rtasida 2-o'rin (Xitoydan keyin 326 ta sportchi bilan ishtirok etgan) ni qo'lga kiritdi.

Rio-2016 Paralimpiya o'yinlarida Dzyu-do sport turi bo'yicha paradzyu-dochilarimiz umumjamo'a bo'yicha birinchi o'rinni egalladi. Eng quvonarlisi shundaki Rio-2016 Paralimpiya sport o'yinlarida sportchilarimiz tamonidan 6 ta jahon, 7 ta Paralimpiya o'yinlari va 12 ta Osiyo rekrklarini o'rnatildi.

O'zbekiston deligatsiyasi Tokio-2020 XVI Paralimpiya sport o'yinlarida 48 nafar sportchi 55ta yo'llanma bilan ishtirok etishdi. Bunda 17 nafar paraengil atletika sportchilarimiz 19 ta yo'llanma bilan, Suzish bo'yicha papalimpiyachilarimizdan 7 nafari 12 ta yo'llanma bilan, Parakanoe sportchilarimiz 3 nafari 3ta yo'llanma bilan, o'q otish sport turidagi paralimpiyachilarimiz bir nafar sportchi 1ta yo'llanma bilan, paradzyu-dochilarimiz 12 nafarlari 12 ta yo'llanma bilan, Parakademik eshkak eshish bo'yicha 2 nafar sportchimiz 2 ta

yo'llanma bilan, Parapauerlifting sport turidan 3 nafar sportchimiz 3ta yo'llanma bilan mamlakatimiz sharafini himoya qildilar.

XULOSA

Yakuniy natijalarga ko'ra O'zbekistonlik paralimpiyachilar 8 ta oltin, 6 ta kumush va 5 ta bronza medallarini qo'lga kiritishib, turiner jadvalining umumjamoahisobida 16 o'rinni band qilib, bu ko'rsatkich bilan mamlakatimiz sportchilari Osiyo jamoalari (Xitoy, Yaponiya va Erondan so'ng) va MDH (Rossiya, Ukraina va Ozarbayjondan keyin) mamlakatlari orasida to'rtinchi, Markaziy Osiyo va Turkiyxalqlar orasida birinchi o'rinni egallashdi.

Albatta bu natijalar o'z-o'zidan bo'lgan emas, buning uchun bu borada davlatimiz tomonidan olib borilgan islohatlar va yaratilayotgan sharoitlar alohida e'tiborga molik. Qabul qilinayotgan me'yoriy xujjatlarda inson omilining ulug'lanishi va har tomonlama qo'llab quvvatlanishi singari ijobiy ahamiyatga ega qarorlarning ijro qilinishi sportchilarimizning ulkan yutuqlarga erishishlarida ilhom bag'ishlamoqda.

REFERENCES

1. M.Тўхтамирзаев, Ф.Турдиев, М.Расулова. «Олимп сари». Ўқув қўлланма Ўзбекистон Миллий олимпия қўмитаси «Наврўз» нашриёти. Тошкент-2017
2. Хасанов И.Т. “Жисмоний тарбия назарияси ва методикаси” I-қисм, Дарслик. КИТОБ нашр-2021йил.
3. Tsuchievich, K. I. (2022). Historical Characteristics, General Content and Stages of Development of Physical Education. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 5, 18-21.
4. Tsuchiyevich, X. I. (2022). Development Stages and Characteristics of the History of Physical Education. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY*, 3(2), 5-8. Retrieved from <https://cajssh.centralasianstudies.org/index.php/CAJSSH/article/view/244>
5. Xasanov Ilyos Tsuchievich. (2022). Development Stages and Characteristics of The History of Physical Education. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 5, 96–99. Retrieved from <https://zienjournals.com/index.php/jpip/article/view/813>
6. Xasanov, I. T., & Sodiqova, D. B. (2022). Specific ways to develop physical activity in preschool children. *Miasto Przyszłości*, 24, 20-25.
7. Hasanov, I. T., & Mamataov, F. B. (2022). Effectiveness Of Approaching A Combination Of Theoretical And Practical Exercises In Preparation For Preschool Children In Physical Training. *Miasto Przyszłości*, 24, 4-7.

8. Хасанов, И. Т. (2022). ИМКОНИЯТИ ЧЕКЛАНГАНЛАРГА ИМКОН БЕРАЙЛИКЖАМИИЯТДА ФАОЛ ШАХСЛАРНИНГ СОНИ КЎПАЙСИН. *Academic research in educational sciences*, 3(6), 785-790.

9. Tsuchievich, H. I. . (2022). Paralympic Sports Competitions - A Field of Courage and Courage!. *International Journal of Culture and Modernity*, 17, 474–477. Retrieved from <https://ijcm.academicjournal.io/index.php/ijcm/article/view/371>

10. Hasanov I.T. (2022) ORGANIZATIONAL BASIS OF PHYSICAL EDUCATION OF CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS *Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT* 2(6) 181-182. <https://literature.academicjournal.io/index.php/literature/article/view/434>